

Bacsó Benjámín

Teológiai irányzatok a 20. században

Bevezetés

„Mi érdekelte a régebbi theologusnemzedéket? Fő témájuk volt: az Ószövetség és az ókori Kelet, az Újszövetség és a hellenizmus, majd pedig az Újszövetség és a rabbinizmus. Az újabb nemzedék témája meg: az Ó- és Újszövetség mint Szentírás, a Szentírás mint kijelentés.”¹ Ezeket a gondolatokat dr. Török István (1904–1996) – aki református teológusként Debrecenben a rendszeres teológia professzora is volt – vetette papírra, amikor 1943-ban egy tanulmányt írt „Korunk theologiai kérdései” címmel. Ugyanezt a kérdést kell feltennem ma is, több mint fél évszázaddal később: Mi érdekelte a régebbi theologusnemzedéket? Erre a kérdésre azonban kimerítő választ nem adhatok. Sokkal inkább egy vázlatát a teológiai gondolkodás 20. századi történetének, mégpedig kifejezetten protestáns szempontból.

Ahhoz, hogy a 20. századi teológiai irányzatokat megérthessük, ismerni kell azt az örökséget, amely jelentős mértékben a 19. századtól örökölt kérdések és kihívások formájában jelenik meg. A 20. századi teológia nem oldotta meg és nem oldotta fel a feszültséget, mely a 19. századi történetkritikai iskola képviselői és a 20. század Isten szupremitását hangsúlyozó nézetei között fennáll.

Mielőtt tehát a 20. századi gondolkodók teológiai nézeteivel megismerkednénk, fontos, hogy bár vázlatosan, de szemügyre vegyük azt az örökséget, mellyel e theologusok indulnak. Fontos, hogy a 19. század teológiája egy sajátos kettősségben alakult ki, amely a legjobban a krízis és kreativitás fogalmaival közelíthető meg.²

Ebben a kettősségben fogalmazódtak meg először a modern kor teológiájának kérdései, s az ezekre adott válaszkísérletek meghatározzák teológiai fejlődésünket napjainkban is.

Három különlegesen fontos mozzanatot kell itt kiemelnünk a 19. század széles teológiai spektrumából, amelyek a 20. századba is átívelnek:

1. Felmerült a kérdés, hogyan határozható meg az ismeret és a racionalitás fogalma. Ezzel kapcsolatban felmerült a teológia új megalapozásának kérdése is (*Kant, Schleiermacher*);
2. A történelmi tudat megjelenése és a történetkritikai módszerek vallásos alkalmazása (*D. F. Strauss, Overbeck*);
3. Alternatív magyarázási lehetőségek megjelenése a vallás tekintetében (*Kierkegaard, Marx, Feuerbach, Troeltsch*).

*Dale Moody*ról *Glenn Hinson* azt mondta: „Ha a déli baptistáknak volt egy világszínvonalú bibliai tanítójuk és igehirdetőjük, akkor az Dale Moody volt.”³ Megítélése szerint öt mozgalmat lehet elkülöníteni a teológiai gondolkodásban. Ezek közül a 19. században teljeseedik ki, de jelentősen hat a 20. századra a teológiai liberalizmus. A második az erre adott reakció: a protestáns fundamentalizmus. A harmadik a *Karl Barth* nevével fémjelzett neoortodoxia. A negyedik irányzat nála a radikális teológia, és ehhez szorosan kapcsolódik, az ötödik irányzatot egyszerűen csak a mai teológiai gondolkodás számos formájának nevezi.⁴

Ahhoz, hogy megértsük a teológiai kérdéseket és azok változását, célszerű a történelmi kontextusról is

1. Török István: „Korunk theologiai kérdései”. *Theologiai Szemle* (1943; XIX/3), 151. o.

2. Dale Moody: *Az igazság szava*. Kézirat fordítás (Budapest, 2004). 32. o. (Eredetileg: Grand Rapids: Eerdmans, cop. 1981.)

3. Brian S. Dubberly: „The life and doctrine Dale Moody”, <http://deekdubberly.com/wp-content/uploads/2011/12/Content-Dale-Moody.pdf>.

4. Moody, 18. o.

„Elmondható, hogy a 20. század második felében a világ kétpólusú lett. Ezen körülmények között fejlődött a protestáns teológiai gondolkodás, jelent meg az ökumenikus mozgalom egy új irányként.”

két gondolatot írni. Ennek alátámasztására egyetlen példaként a Barmeni teológiai nyilatkozat álljon itt. Ez az a kortörténeti dokumentum, amelynek megszületése után következett a „hosszú kések éjszakája” 1934. június 29–30-án, amikor *Adolf Hitler* kinyilvánította, hogy nem tűr el semmiféle politikai ellenzékot, és teljes lojalitást vár az országában lakóktól. Ez a nyilatkozat e véres, brutális leszámolás előtt egy hónappal keletkezett, amely még inkább növeli jelentőségét.

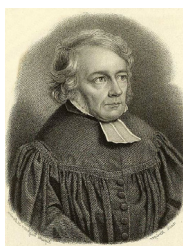
A történelmi események teológiára való kihatása jelentős a 20. században. *Karl Heussi* (1877–1961), a Jénai Egyetem egyháztörténész-professzora ezen tényezők között az I. és II. világháború társadalmi, gazdasági hatásait emeli ki. „A 19. századhoz képest újszerű kísérletnek számított a keresztényellenes világnézetek, egyházellenes dogmák erőszakszervezetek útján való terjesztése és érvényre juttatása.”⁵ Elmondható, hogy a 20. század második felében a világ kétpólusú lett. Ezen körülmények között fejlődött a protestáns teológiai gondolkodás, jelent meg az ökumenikus mozgalom egy új irányként.

A filozófiai liberalizmus

Elsősorban *Immanuel Kant* (1724–1804) nevéhez fűződik, aki a „Vallás a tiszta ész határain belül” című munkájában a vallásos kérdések újszerű kritikai vizsgálatát adja. Kant filozófiájának megjelenése gyakorlatilag azt a vízválasztót jelenti, amely a premodern teológiai gondolkodást a moderntől elválasztja. Ez az a gyökér, amely a 18–19. századba nyúlik vissza.

Kant

Schleiermacher

A kanti gondolatokat vitte tovább és alkalmazta a teológiai ismeretekre *Friedrich D. E. Schleiermacher* (1768–1834). A 19. század egyházatyjaként is ismert nagy teológus nézetei szerint a vallás nem erkölcs és nem tudás vagy ismeret, hanem elsősorban egy közvetlen öntudat, Istentől való feltétlen függésérzet. Véleménye sze-

rint a vallás gyökerei prekognitívak, s a vallásos tudat minden embernél közös. Isten a mi egész emberi létünket és valónkat érintő életviszonyokban jelentkezik. A kereszténység véleménye szerint az istentudat egy olyan sajátos formája, melyet a Jézus Krisztusba vetett hit és a keresztény egyház közössége határoz meg. Ez a felfogás az elszabadult szubjektumok, az érzelmek és az öntudat által meghatározott világban a vallás egy sajátos integritását garantálta. Felfogásában lehetővé vált a vallás kérdésének új, interdiszciplináris tárgyalása. Schleiermacher főműve a „Der christliche Glaube” 1821/22-ben, majd 1830-ban megjelent dogmatika. Ebben a szerző kísérletet tett a hit és a modernitás egymással való összeegyeztetésére, illetve a vallás újszerű, az ember istentudatában való megalapozására.⁶

Egy harmadik személyt is meg kell említenünk: *Albrecht Ritschl* (1822–1889). Legismertebb műve a „Nevelés a keresztény vallásra” címet viseli, és 1895-ig öt kiadást ért meg.⁷ A Göttingeni Egyetem tanáraként hamar elszakadt a Tübingeni Egyetem hegeli racionalizmusától.⁸ Jelentős műve a pietizmus történetéről írt munkája 1880–1886 között.⁹ Teológiájában jelentős szerepet kap az erkölcsi értékek kifejtése. Úgy vélte, hogy a keresztény teológiá-

Ritschl

nak megvan a maga alapja, ez az alap pedig a hit és az értékítéletek. Ritschl különbséget tesz a természettudományok és a vallásos világszemlélet kérdésfeltevése között. Az előbbi ok-okozat természetes következményeként jeleníti meg, törvényszerűségekkel, a vallásos világszemlélet viszont minden teremtményt az ember szemszögéből való célszerűsége felől vizsgál – foglalja össze Kantzenbach.¹⁰

Az első világháború után a liberalizmusnak új lendü-

5. Karl Heussi: *Az egyháztörténet kézikönyve* (Budapest: Osiris – Teológiai Irodalmi Egyesület, 2000), 518. o.

6. Moody, 19. o.

7. Friedrich W. Kantzenbach: *Teológiai irányzatok* (Budapest: Lux, 1996), 105. o.

8. Karl Barth: *Protestant thought from Rousseau to Ritschl* (New York: Harper and Brothers, 1959), 391. o. <https://archive.org/stream/protestantthought013180mbp#page/n395/mode/2up> (letöltés 2015. 05. 30.).

9. Uo., 393. o.

10. Kantzenbach, 107. o.

„1909-ben két szimbolikus kiadvány jelent meg. Egy testvérpár, Lyman és Milton Stewart, bőkezűen adakoztak a *The Fundamentals* című füzet sorozat sokszorosítására és célba juttatására. A másik pedig a Cyrus I. Scofield (1843–1921) által kiadott *Scofield Reference Bible*. ”

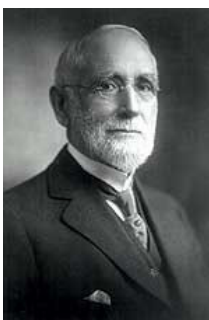

Whitehead

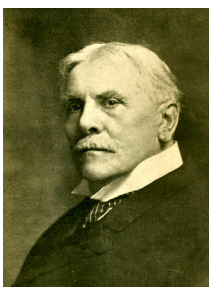
letet adott A. N. Whitehead (1862–1947) munkássága. Legjelentősebb műve a *Process and reality* (1929). Ennek hatására egy saját filozófiai vonal jön létre, amelynek egyik vezéralakja Charles Hartshorne (1897–2000). A folyamatteológia mint önálló irány egyik legjelentősebb képviselője John Cobb (1925–).

Protestáns fundamentalizmus

1909-ben két szimbolikus kiadvány jelent meg. Egy testvérpár, Lyman és Milton Stewart, bőkezűen adakoztak a *The Fundamentals* című füzet sorozat sokszorosítására és célba juttatására. A másik kiadvány pedig, amely szintén jelentős hatással volt a fundamentalizmusra, a Cyrus I. Scofield (1843–1921) által kiadott *Scofield Reference Bible*. Ennek az irányzatnak a gyökerei is visszanyúlnak a 19. század második felére. Elmondható, hogy ez az irányzat reagált a liberalizmusra. Dale Moody az irányzat ismertetésénél három lényeges jellemvonást emel ki: 1. a protestáns ortodoxia fenntartása, amely a modern tudomány és bibliakritika előtt alakult ki; 2. a 19. és a 20. század korszakos elhajlásai egy részének asszimilációja; és a 3. sok csoport egyesülése a liberalizmus ellen.¹¹

Lyman Stewart

Scofield

Amerikában a liberalizmus teológiájával szembeni ellenállás sokkal erősebb volt. Napjainkra is kihatással bír, hogy 1895-ben a „konzervatív” keresztények Niagarában tartottak egy konferenciát, ahol a reformatori hitvallás kiegészítéseként a következő öt pontot fogadták el:¹²

1. A Szentírás tévedhetetlensége
2. Krisztus valódi istensége

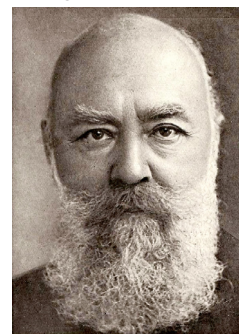
3. Krisztus Szűz Máriától született
4. Krisztus áldozata helyettes jóvátétel
5. Az emberi test feltámadása és Krisztus testben való visszajövetele

Egy másik ehhez is kapcsolódó irányzat, amely nagy visszhangra talált, az úgynevezett evanglikál mozgalom vagy gondolkodásmód. Négy tételre szoktak itt utalni:¹³

1. A Szentírás tekintélye és elégségessége
2. A Krisztus halála által szerzett megváltás egyedülálló fontossága
3. A személyes megtérés fontossága
4. A misszió szükségessége és sürgőssége

Vallási szocialista mozgalom

1917 lehetne akár egy új időszámítás kezdete is. Ebben az évben Oroszország kilép az I. világháborúból, az Amerikai Egyesült Államok pedig belép a háborúba. A világháborút lezáró békék rendezésénél már lehetett tudni, hogy ez inkább egy hosszú fegyverszünet lesz, nem pedig a végleges béke. Az I. világháború utáni útkeresésben a teológiában is megjelenik a szocialista mozgalom.

Christoph Blumhardt

Christoph Blumhardt Jr. (1842–1919) az első személy, akit meg kell említeni mint a mozgalom egyik nagy hatású alakját. 1899-ben a szociáldemokrata párthoz csatlakozik, amelyben aztán képviselői szerepet is vállal.¹⁴ Ekkor többen elfordulnak tőle, sőt lelkipásztori tisztségéről is le kell mondania. Krisztust megváltójának vallotta, de azt is hirdette, hogy Krisztus által minden ember üdvözl.¹⁵ Gondolkodásának folytatása Jos Colijn szerint két mozgalmat eredményezett. Az egyik inkább a politikai vonalat erősítette, és két neves képviselőjét említi: Herman Kuttert és Leonhard Ragazt. A másik vonal a dialektikai teológia Barth, Brunner nevével jelezve. A mozgalom egyik legradikálisabb teológusa Leonhard Ragaz (1868–1945) lett. Feladta Zürichben az egyetemi

11. Moody, 21–22. o.

12. Jos Colijn: *Egyetemes egyháztörténet* ([Gödöllő]: Iránytű, 2001), 343. o.

13. Uo.

14. Uo., 360. o.

15. Uo., 361. o.

„Hatása azonban rendkívül jelentős Magyarországon is. Amikor Barth 1936-ban Debrecenbe látogatott, úgy fogadják, mint akinek a teológiáját e magyar tájon már ismerték vagy legalábbis sokan becsülték.”

katedróját, és a szocialista mozgalomban vállalt jelentős szerepet.

Neoortodoxia

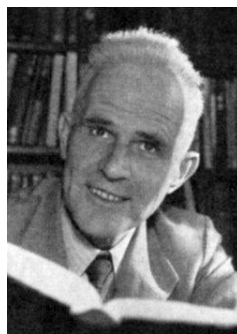
Barth

Habár Karl Barth (1886–1968) egyik nyilatkozatában elutasította, hogy a neoortodox jelzővel illessék,¹⁶ a köztudatban ez a teológiai irányzat erőteljesen összefonódott az ő nevével. Itt most terjedelmi korlátok miatt nem mutathatom be részletesen Barth életútját, csak legfontosabb életeseményeiről emlékezhetek meg, melyek teológiájára

is jelentősebb hatással voltak. 1911-ben az Aargau kantonbeli Safenvilben lett lelkipásztor egy túlnyomórészt munkásokból és parasztokból álló gyülekezetben. Kapcsolatba került a vallásos szocializmus mozgalomával is. Ennek a két ténynek a hatására is figyelme eszkatologikus távlatokba nyúlt. A római levélről írt művének 1919-ből való változata erőteljesen az „üdv-történetileg orientált bibliai teológia hatása alatt áll”.¹⁷ Barth 1921-ben Göttingenben, majd 1925-ben Münsterben, 1930-ban pedig Bonnban kap professzori állást. Bonni működése alatt csatlakozik a hitleri nemzetiszocializmus ellen irányuló küzdelemhez. Az 1934-es Barmeni teológiai nyilatkozat írásában aktívan részt vesz, aminek következtében a náci párt által árulónak nyilvánítják, 1935-ben pedig elveszíti állását, és a svájci Bázelen lévő egyetemre megy tanítani. Életének egyik legfontosabb műve a *Kirchliche Dogmatik* (Keresztény dogmatika), amely halála miatt befejezetlen maradt. Hatása azonban rendkívül jelentős Magyarországon is. Amikor Barth 1936-ban Debrecenbe látogatott, úgy fogadják, mint akinek a teológiáját e magyar tájon már ismerték vagy legalábbis sokan becsülték. Útját elsősorban *Vasady Béla* debreceni professzor szervezte. Az Isten kegyelmi kiválasztásáról szóló négy előadását először Debrecenben mondta el a Kollégium dísztermében, utána Kolozsvárott.¹⁸ Hatása pedig érezhető a

magyar teológiai gondolkodásban is.

Teológiáját dialektikus teológiának nevezzük, mert Isten igazságáról csak tétel és ellentétel, tézis és antitézis, állítás és tagadás formájában képes szólni.¹⁹ Baptista szempontból jelentősnek mondható 1947-ben megjelent „Az egyház tanítása a keresztségről” című munkája. A *Keresztény dogmatika* eszkatológiai részét nem tudta kifejteni, mivel halála megakadályozta ebben.

Brunner

Emil Brunner (1889–1966) szintén ehhez az irányzathoz sorolható svájci teológus. 1924-től a Zürichi Egyetemen tanított rendszeres teológiát. Egyik legjelentősebb műve „Az ember lázadása” (1937). A *Dogmatika* (1946–1960) háromkötetes munka, amelyben támadja Barth „kettős predesztinációról” szóló tanítását.²⁰ 1937-ben,

amikor Svédországba látogatott Brunner és előadásokat tartott, jelentős újítást hozott az én-Te filozófia teológiában való alkalmazása. Ez a filozófiai irányvonal a zsidó származású *Martin Buber* és a lutheránus *Karl Heim* műveivel kapcsolatos. Ezen gondolatok nyomán írta meg 1951-ben „Az egyház félreértése” című munkáját.

Social gospel

Rauschenbusch

Ezt az irányzatot az jellemezte, hogy a teológiát igyekezett a gyakorlati célok elérésének a szolgálatába állítani. A kereszténységben egyébként is jelen lévő szociális érzékenység ilyen módon is megjelent. Az Egyesült Államokban ez a mozgalom visszanyúlt *Walter Rauschen-*

16. Kantzenbach, 173–174. o.

17. Uo., 175. o.

18. Gaál Botond: *Kis tanszékből nagy egyetem* (Debrecen: HITEK DRHE, 2012), 105. o., illetve dr. Fekete

Károly tanulmánya is foglalkozik Karl Barth hatásával: „Karl Barth és a magyarországi gyakorlati teológia”, http://www.reformatus.hu/data/siteattachments/2/2013/1/27/Fekete_Karoly_barth_magyaryakth.pdf.

19. Kantzenbach, 177. o.

20. Moody, 29. o.

„A 20. században a modern ember nem fogadja el az olyan tekintélyt, amely nem hiteles. Bonhoeffer meglátása szerint a tekintélyt ki kell érdemelni, és nem ki kell kényszeríteni.”

busch (1861–1918) szövegéhez. Rauschenbusch édesapja lutheránus lelkész volt, aki az Egyesült Államokba távozva baptista lett.²¹ Tanítása szerint abban a korban, amelyben élt, az Isten országa szociális tartalmának a hirdetése vált szükségessé, ebből következik, hogy a legfontosabb feladatnak a társadalom és a szociális struktúra megreformálását tartotta.

Niebuhr

Újból életre keltek ezek az elvek *Reinhold Niebuhr* (1892–1971) keresztény realizmusában. A mozgalom egyik jelentős műve is Niebuhr nevéhez kötődik, a társadalmi helyzetbe illeszkedő emberről és bűnéről beszél: „The nature and destiny of man” (1941–1943).²²

Bonhoeffer

Dietrich Bonhoeffer (1906–1945) híres teológus és mártír, aki szintén részt vett a hitvalló egyház mozgalmában. Tanulmányait 1924–1928-ig végezte Berlinben, tanárai között pedig ott volt *Adolf von Harnack*, de igen korán jelentős hatást gyakorolt rá *Karl Barth* is. A szekularizáció erőteljesen hatott teológiai gondolkodására. A 20. században a modern ember nem fogadja el az olyan

tekintélyt, amely nem hiteles. Meglátása szerint a tekintélyt ki kell érdemelni, és nem ki kell kényszeríteni.²³ Ezen a ponton bizonyára jelentős hatással volt rá az a társadalmi közeg, amelyben élt. Bonhoeffer beszél arról, hogy a modern ember nagykorú, de szüksége van Istenre. Teológiai gondolkodásában a vallás mint történelmi jelenség jelenik meg, ami meggyőződése szerint hamar el fog tűnni.²⁴ Kiábrándulva az intézményes egyházból a szekuláris kereszténység mellett tört lándzsát, vagyis az egyházon kívüli bizonyágtételt hangoztatta.

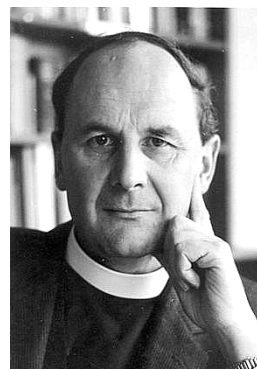
Radikális teológia

Különösen a 60-as évektől *Barth* és *Bonhoeffer* nyomán haladt az általuk kijelölt úton. A mozgalomban hirdették az itt és most jelentőségét és Isten halálát (death of God). Ehhez az irányzathoz sorolható *Paul Tillich* (1886–1965), aki lelkészcsaládban született. 1904 és 1909 között teológiát és filozófiát tanult Berlinben, Halléban és Tübingenben. 1910-ben doktori fokozatot, 1912-ben teológiai licénciátust szerzett. 1911–1914 között Berlinben volt segédlelkész,

Tillich

az I. világháború alatt a fronton teljesített tábori lelkészi szolgálatot. Közben 1916-ban Halléban habilitált. 1919-től a Berlieni Egyetemen rendszeres teológiát tanított. 1924–1925-ben Marburg egyetemén a rendszeres teológia és a vallásfilozófia tárgyait adta elő. 1925–1929-ig a drezdai műszaki főiskolán a vallástudományok professzora volt. 1929–1933-ig Frankfurtban tanított szociológiát és filozófiát. 1933. április 13-án függesztették fel állásából a zsidó hallgatók melletti kiállása és keresztény-szociális meggyőződése miatt. Ezután az Egyesült Államokba emigrált. 1955-ig New Yorkban a Union Theological Seminaryn tanított, 1955–1962-ig a Harvardon, 1962–1965-ig Chicagóban volt professzor.

Robinson

Szintén ehhez az irányzathoz tartozik *John A. T. Robinson* (1919–1983) anglikán püspök. Azt mondja, hogy a vallásos fogalmakat meg kell változtatni, mert a modern embernek már az a szó is értelmét veszítette, hogy „Isten”.²⁵ Hallgatni kell Istenről, de Isten nem hallgat, hanem szól. Meggyőződése szerint viszont nem a Bibliából, hanem a felebarát segítségére és szeretetre szorultsága által. Ez veszélyes, mert ilyenformán Istenről nem lehet beszélni. Ennek azonban messzemenő következményei vannak.

21 Colijn, 347. o.

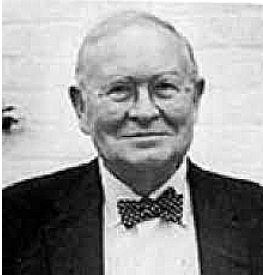
22 Moody, 30. o.

23 Colijn, 367. o.

24 Uo.

25 Uo., 369. o.

„Az elmúlt 20. század kérdései és hatásai meghatározóak a 21. századi teológiai gondolkodás tekintetében. A szolgáló egyház vagy diakóniai teológia magyar vonatkozásai még kidolgozásra várnak.”

Fletcher

Joseph Fletcher (1905–1991) a szituációs etika elnevezésű vita folyamán lett híressé, amikor 1966-ban kiadta a *Situation ethics* című munkáját. Az a gondolat található ebben, hogy csak az etikai normáktól független szeretet lehet a keresztények etikája.²⁶

Teológiai útkeresés

Az 1960-as évek után a teológiában is egy rendeződés veszi kezdetét. Itt külön ki kell emelni *Wolfhart Pannenberg* (1928–2014) krisztocentrikus útkeresését. A krisztocentrikus teológia nem új dolog, hiszen Karl Barth is ezen fáradozott, Pannenberg teológiai központja azonban Jézus földi feltámadása.²⁷ 1967

Pannenberg

óta Münchenben tanított, de gondolatainak hatása igen jelentős a 20. század második felében, egyre világosabb lett, hogy szándéka nem az, hogy akár a régi módon, akár új módon ismertté tegye az üdv-történeti teológiát. Teljesen új utakat akar keresni, és igyekszik a felekezeti határok fölé emelkedni.²⁸

von Rad

Az első kötetben Izrael történeti könyveket, a második kötetben Izrael prófétai hagyományának teológiáját vizsgálja.

Az első kötetben Izrael történeti hagyományát, vagyis a történeti könyveket, a második kötetben Izrael prófétai hagyományának teológiáját vizsgálja.

Moltmann

A reménység teológiája *Jürgen Moltmann* (1926–) nevéhez kötődik. Egyfajta eszkatológiai útkeresést láthatunk nála. Fő műve a „Reménység teológiája” nevet viseli.

Érdekes irányt jelent a mai teológiában a felszabadításteológia. *J. Verkul* holland teológust érdemes itt megemlíteni, aki a felszabadulás fogalmaival értelmezi a megváltást.²⁹ Dél-Amerikában *Gustavo Gutierrez* a szegények felszabadítására hívja fel a figyelmet. A felszabadításteológia egy saját ága a feminista teológia. Ehhez a mozgalomhoz érdemes még hozzávenni az ünneplés teológiáját, melyet Dale Moody saját mozgalomként említ a teológiában.³⁰

Befejezés

Ebben a dolgozatban arra a feladatra vállalkoztam, hogy röviden összefoglalom, milyen teológus gondolkodók mely irányzata volt meghatározó az elmúlt században.

A teológiatörténet, amely a dogmák, hitvallások, teológiai irányzatok neves személyiségeinek ismertetésén túl legjelentősebb gondolataikat, műveiket is egybefoglalja, Magyarországon még kibontakozóban van.

A dolgozat terjedelme miatt nem sikerült minden jelentős gondolkodóról egyformán írni és nyilatkozni. Az elmúlt 20. század kérdései és hatásai meghatározóak a 21. századi teológiai gondolkodás tekintetében. A szolgáló egyház vagy diakóniai teológia magyar vonatkozásai még kidolgozásra várnak.

Felhasznált irodalom:

- Barth, Karl: *Protestant thought from Rousseau to Ritschl* (New York: Harper and Brothers, 1959).
- Bayer József: *A politikai gondolkodás története* (Budapest: Osiris, 2005).
- Brandt, Juliane: „A vallás társadalomtörténete” in *Bevezetés a társadalomtörténetbe* (Budapest: Osiris, 2006), http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_bevezetes_a_

26 Moody, 35. o.

27 Uo.

28 Kantzenbach, 300. o.

29 Moody, 36. o.

30 Uo., 37. o.

„”

tarsadalomtortenetbe/cho4so2.html (letöltés: 2015. 05. 30.).

- Colijn, Jos: Egyetemes egyháztörténet ([Gödöllő]: Iránytű, 2001).
- Dubberly, Brian: „The life and doctrine Dale Moody”, <http://deekdubberly.com/wp-content/uploads/2011/12/Content-Dale-Moody.pdf>.
- Fekete Károly: „Karl Barth és a magyarországi gyakorlati teológia”, http://www.reformatus.hu/data/siteattachments/2/2013/1/27/Fekete_Karoly_barth_magyargyakth.pdf.
- Gaál Botond: Kis tanszékből nagy egyetem (Debrecen: HITEK DRHE, 2012).
- Heussi, Karl: Az egyháztörténet kézikönyve (Budapest: Osiris – Teológiai Irodalmi Egyesület, 2000).
- Kantzenbach, Friedrich W.: Teológiai irányzatok (Budapest: Lux, 1996).
- Lane, Tony: A keresztyén gondolkodás rövid története (Budapest: Harmat–Kálvin, 2016).
- Moody, Dale: Az igazság szava. Kézirat fordítás (Budapest, 2004). (Eredetileg: Grand Rapids: Eerdmans, cop. 1981.)
- Török István: Dogmatika (Kolozsvár: Protestáns Teológiai Intézet, 2006).
- _____ „Korunk theologiai kérdései”. Theologiai Szemle (1943; XIX/3).

„MI A VILÁGNÉZETED?” - FOLYAMATÁBRA

